

Barbara DUDEL

Tematyka patriotyczna w kształceniu zintegrowanym i propozycje jej realizacji (w wybranych czasopismach metodycznych)

Postawa patriotyczna jest mikroszkolą właściwie rozumianej tolerancji i dialogu społecznego. Miłość własnej Ojczyzny „zobowiązuje” do poszanowania Ojczyzny innych narodów, pokojowego rozwiązywania konfliktów – jeśli takie powstają¹. Tak rozumiana postawa patriotyczna daje możliwości budowania wspólnoty, która jest jedną z ważniejszych wartości współczesnego świata. Osiągnięcie takiego stanu jest możliwe dzięki, m.in. świadomie organizowanemu procesowi wychowania patriotycznego realizowanemu na wszystkich szczeblach kształcenia. Wychowanie patriotyczne jest jednym z działań wychowania, rozumianego jako świadomie organizowana działalność, której celem jest wywoływanie zmian w osobowości człowieka² i ma na celu jak najlepsze przygotowanie wychowanków do służby własnemu narodowi i krajowi; polega na kształtowaniu przywiązania do kraju ojczystego, jego przeszłości i teraźniejszości, na kształtowaniu poczucia odpowiedzialności za jego wielostronny rozwój i miejsce wśród innych krajów, na uświadamianiu wychowankom ich obowiązków wobec własnego kraju³.

Wychowanie patriotyczne może być ujmowane w trzech wzajemnie powiązanych aspektach:

- po pierwsze – jako historycznie określone zjawisko społeczne wynikające z osiągniętego przez życie zbiorowe poziomu dojrzałości, wyrażającej się w organizacji i ustawicznym doskonaleniu życia społeczno-kulturalnego, ekonomicznego i obronnego państwa. W tym aspekcie wychowanie patriotyczne jest przedmiotem zainteresowania historii wychowania;
- po drugie – wychowanie patriotyczne może być rozpatrywane jak specyficzna wartość moralna i społeczna. Właściwa interpretacja tych wartości ma istotne znaczenie wychowawcze, dotyczy bowiem form rozumienia podstawowych aspektów perspektywy narodu oraz przewyższania antynomii między wartością życia duchowego (transcendentalnego) a wartością narodu, między wartością narodu, a wartością ludzkości;
- po trzecie – patriotyzm można także ujmować w kategoriach postaw psychologicznych. Wówczas nauczyciel musi orientować się w uwarunkowaniach psycho-

¹ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. II, *Naród, Ojczyzna, patriotyzm, państwo, pokój*, Lublin – Kielce 2006, s. 130.

² W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1981, s. 347.

³ Ibidem, s. 349.

społecznych przejawiania się owych postaw, a także w praktycznych możliwościach ich kształtowania. Taka interpretacja patriotyzmu zakłada analizę nie tylko naszej historycznej i filozoficznej wiedzy o patriotyzmie, lecz również naszych przeżyć i czynnych nastawień wobec Ojczyzny oraz jej potrzeb⁴.

Patriotyzm, jako pewien stan pozytywnego nastawienia wobec Ojczyzny i jej problemów powinien być wartością leżącą u podstaw pracy wychowawczej wszystkich nauczycieli, bez względu na szczebel kształcenia i prowadzony przedmiot. Patriotyzm to nie tylko docenianie niepodległości i suwerenności Ojczyzny, doniosłych wydarzeń z dziejów, ale także kształtowanie postaw ogólnoludzkich, przestrzeganie i poszanowanie prawa, sumienne wywiązywanie się z obowiązków.

Patriotyzmu trzeba uczyć poprzez budzenie miłości do małych Ojczyzn, poprzez treści bliskie dziecku przekazywane mu od najmłodszych lat. Szerzenie wiedzy o własnym regionie, propagowanie polskiej przyrody, tradycji, obrzędów, zabytków jako wartości ogólnonarodowych daje szansę dorastania od małej, lokalnej i regionalnej społeczności do pełnoprawnego obywatela „dużej Ojczyzny”.

Kształtowanie się poczucia tożsamości regionalnej nauczyciela i ucznia w procesie edukacji związane jest z wykorzystaniem i przestrzeganiem następujących zasad:

- 1) nauczanie powinno uwzględniać wspólnotę lokalną, małą Ojczyznę i region do wyraźnego wskazania i akcentowania miejscowych przykładów w całym procesie edukacyjnym;
- 2) pogłębianie wiedzy o specyfice własnego regionu sprzyja ugruntowaniu poczucia tożsamości narodowej, naród jest dla dziecka „wspólnotą wyobrażeniową”, która istnieje wyraźniej i zaznacza się mocniej przez identyfikację z „małą Ojczyzną”;
- 3) kształtowanie się własnej tożsamości lokalnej odbywa się w toku wyróżniania wartości względnie autonomicznych własnego regionu;
- 4) wyróżnianie wartości zaadaptowanych w innych regionach lub innych kręgach kulturowych powinno sprzyjać rozwijaniu wśród uczniów poczucia współzależności i transmisji wartości kulturowych, a w konsekwencji szacunku i otwartości wobec wartości innych niż rodzinne, regionalne czy narodowe;
- 5) ukazywanie udziału historycznego i współczesnego kultury polskiej w budowaniu innych kultur oraz wpływu różnych kultur na kulturę rodzimą a przez to na kształtowanie postawy tolerancji wobec różnorodności i odmienności kulturowych⁵.

Przyjmując założenie, że „lata wczesnego dzieciństwa, to czas przygotowywania gleby”⁶ należy zadać pytanie, jakie propozycje realizacji tej, jakże ważnej w dzisiejszej zawilej rzeczywistości, tematyki otrzymują nauczyciele, którzy w społecznym

⁴ R. Król, *Wychowanie patriotyczne*, „Wychowawca” 2004, nr 4(136).

⁵ *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, S. Bednarek (red.), Wrocław 1999, s. 14-15.

⁶ B. Deval, G. Session, *Ekologia głęboka*, tłum. E. Margielewicz, Warszawa 1994.

odbiorze w znacznej mierze ponoszą brzemień odpowiedzialności za wychowanie młodych Polaków – obywateli, patriotów.

Na tle powyższych, skróconych, rozważań pojawiają się następujące pytania badawcze: jaki zakres tematyki patriotycznej jest proponowany do realizacji na poziomie klas młodszych?

Jakie propozycje realizacji tej tematyki znajdują nauczyciele w czasopismach metodycznych, które stanowią materiały pomocnicze na bieżąco uwzględniające różnorodne wydarzenia, problemy?

W „Podstawie Programowej” określonej w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 sierpnia 2007 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów wśród celów edukacyjnych przewidzianych do realizacji w klasach I-III zapisano „...wspomaganie poczucia przynależności do społeczności szkolnej, środowiska lokalnego, regionu i kraju, w zadaniach szkoły uświadamianie uczniom, że wspólnoty takie jak rodzina, środowisko lokalne i ojczyzna stanowią wielką wartość w życiu każdego człowieka i że każdy ma wobec tych wspólnot obowiązki”.

Do realizacji przedstawionych zadań ustawodawca przewidział treści nauczania, które w „Podstawie Programowej” zostały zapisane w postaci następujących haseł: *dom rodzinny – dziecko jako członek rodziny; miejscowość, życie jej mieszkańców; ojczyzna – symbole i święta narodowe; baśnie i legendy narodowe; obrazy z przeszłości (własnej rodziny, szkoły, miejscowości).*

Uszczegółowienie i konkretyzacja powyższych haseł znajduje się w programach kształcenia zintegrowanego przeznaczonych dla pierwszego etapu edukacyjnego, które w zależności od przyjętej w nich idei kształcenia proponują do realizacji różny zakres omawianej tematyki. I tak, analizując wybrane programy nauczania widoczna jest dbałość autorów o tę tematykę. Na przykład w „Programie zintegrowanym edukacji wczesnoszkolnej w klasach I-III *Z ekoludkiem w szkole*” (DKW – 4014-166/99), mimo że szczególny akcent na tę tematykę położony jest w klasie III, to we wszystkich płaszczynach integracji odnajduje się treści o charakterze patriotycznym, a szczególnie jednoznacznie określone są następujące zagadnienia: *Jestem członkiem społeczności lokalnej; Władze terenowe; Powiaty i województwa; Władze mojego powiatu i województwa; Stolica województwa; Udział w życiu społecznym środowiska, szkoły; Kultura narodowa – utwory literackie, muzyczne, plastyczne; Sylwetki wielkich Polaków; Najstarsze miasta Polski; Dawne stolice Polski; Warszawa siedzibą władz państwowych i ośrodkiem kultury; Zabytki Warszawy; Polska w Europie; Sąsiedzi Polski.*

Bogactwo treści patriotycznych posiada program nauczania zintegrowanego *Przygoda z klasą* (DKW – 4014-65/01). Zapisane są one we wszystkich dziedzinach edukacyjnych. W treściach edukacji polonistycznej ogniskują się wokół hasła: *Ojczyzna, jej symbole i święta państwowe; święta międzynarodowe; baśnie i legendy narodowe.* W ramach edukacji społeczno-przyrodniczej proponowane są zagadnienia dotyczące dziecka i jego środowiska społecznego. Edukacja muzyczna i plastyczna dopełnia problematykę o pieśni, sylwetki wielkich Polaków artystów, zwyczajne i rodzinne.

Autorka PROGRAMU Wczesnoszkolnej zintegrowanej edukacji XXI wieku klasy 1-3 (DKW – 4014-276/99), J. Hanisz, w celach szczegółowych, które wiążą się z kompetencjami stanowiącymi płaszczyznę integracji, zakłada m.in. wdrażanie do aktywnego uczestnictwa w coraz szerszych kręgach społecznych (*rodzina, szkoła, społeczność lokalna, Ojczyzna, Ziemia*); wprowadzenie w dziedzictwo kultury narodowej, europejskiej i światowej. W wyniku realizacji tych założeń uczeń po ukończeniu klasy trzeciej powinien „chętnie uczestniczyć w tradycjach i zwyczajach rodzinnych, być dumny z przynależności do danej rodziny, żywić przywiązanie do rodzimego kraju, objawiać szacunek dla godła, hymnu i barw narodowych oraz dla wybitnych Polaków, interesować się tym, co obecnie dzieje się w Polsce”.

Z kolei w programie nauczania POZNAJĘ ŚWIAT I WYRAŻAM SIEBIE kształcenie zintegrowane w klasach 1-3 (DKW – 4014-11/99) proponowana przez autorów tematyka patriotyczna mieści się w dwóch wyodrębnionych obszarach tematycznych „Człowiek wobec siebie” i „Człowiek wobec świata” i dotyczy zagadnień typu: *Rodzina i ja; Ważne daty w naszym kalendarzu rodzinnym; Przy świętecznym stole, jak i Ważne daty w polskim kalendarzu; Nasze symbole narodowe; Kiedy słyszę Mazurka Dąbrowskiego; Duża i mała Ojczyzna*. Cechą charakterystyczną tego programu jest wskazanie pojęć, które przyswaja dziecko w procesie realizacji kolejnych tematów oraz określenie postaw i zachowań, które stanowią wartości wychowawcze podlegające bacznej uwadze nauczyciela. Aspekt dydaktyczny i aspekt wychowawczy są postrzegane jako równorzędne. Analiza innych, dostępnych na rynku edukacyjnym, programów kształcenia zintegrowanego pozwala dokonać następującego uogólnienia: w propozycjach programowych odzwierciedlona jest tematyka patriotyczna. Ujmuje swoim zakresem zarówno problematykę najbliższą dzieciom, związaną z ich domem rodzinnym – tradycje, zwyczaje, historię, poprzez edukację regionalną – podkreślającą dziedzictwo kulturowe w regionie i jego uwarunkowania lokalne po zagadnienia związane z Polską – Ojczyzną wszystkich Polaków.

Warunkiem koniecznym do prawidłowej realizacji procesu wychowania patriotycznego jest wdrożenie ucznia do samodzielnego myślenia, stawianie przed nim problemów i skłanianie go do ich rozwiązywania. Sprzyjać temu będzie społeczne zdyscyplinowanie, gospodarność, samodzielność, odpowiedzialność, ciągłe dążenie do własnego rozwoju, odczuwanie potrzeby poznania i przekształcania istniejącej rzeczywistości⁷.

Realizacja treści programowych pociąga za sobą konieczność doboru sposobu pracy z dziećmi, odpowiedniej metody nauczania uczenia się (dającej możliwość osiągnięcia założonych celów dydaktycznych i wychowawczych). Tematyka patriotyczna wymaga stosowania takich metod nauczania uczenia się, które oprócz zdobycia informacji na omawiany temat dadzą możliwość doznania takich przeżyć i emocji, które będą stanowiły podstawę do budowania postawy patriotycznej.

⁷ E. Brodacka-Adamowicz, *Kilka słów o wychowaniu patriotycznym*, „Edukacja i dialog” 1994, nr 8(61).

Dokonano analizy dwóch najbardziej popularnych i znanych wśród nauczycieli klas młodszych czasopism metodycznych wydanych od 2000 roku, czyli od czasu wejścia w życie ostatniej reformy edukacji do ostatnio wydanego numeru (wrzesień 2007).

ŻYCIE SZKOŁY – „czytane i potrzebne, często jedyne – rozpoznawalne i cenione w środowisku nauczycieli wczesnej edukacji”⁸ i NAUCZANIE POCZĄTKOWE (kształcenie zintegrowane), dwumiesięcznik wydawany w Kielcach. Zanalizowane czasopisma prezentują bogatą ofertę tematyczną w postaci rozważań teoretycznych, wzbogacających wiedzę merytoryczną i pedagogiczną nauczycieli, jak i rozwiązań metodycznych, stanowiących cenne źródło inspiracji przy opracowaniu własnych scenariuszy zajęć. Poszukiwania dotyczyły szeroko pojmowanej tematyki patriotycznej, sposobu jej prezentacji i propozycji przybliżenia tych zagadnień dzieciom klas młodszych.

Po wstępnym oglądzie wymienionych czasopism wyodrębniono 15 grup tematycznych, które mieszczą się w analizowanej problematyce i są w jakimś stopniu prezentowane, są to: prawa i obowiązki dziecka i ucznia, przyroda w najbliższej okolicy, ślubowanie pierwszoklasisty, dom rodzinny i jego tradycje i zwyczaje, tradycje i obyczaje związane ze świętami Bożego Narodzenia, tradycje i zwyczaje Wielkanocne, Ojczyzna i jej symbolika, tradycje ludowe w Polsce, nasz region, zawody rodziców, legendy i podania, Warszawa – stolica naszej Ojczyzny, historia kraju – sławni Polacy, święta – Święto 11 Listopada, tożsamość i jej znaczenie w kształtowaniu postawy patriotycznej. Skrupulatne przyjrzenie się ofercie, związanej z tematyką patriotyczną, proponowanej przez uznane na rynku czasopisma metodyczne skłania do refleksji. Niestety, nauczyciele nie znajdują tam zbyt wielu propozycji. Najczęściej reprezentowana tematyka dotyczy edukacji regionalnej (22 propozycje – w ŻYCIU SZKOŁY 14 i 8 w NAUCZANIU POCZĄTKOWYM), świątecznej – Bożonarodzeniowa (13 propozycji w obu czasopismach) i Wielkanocna (6). W czterech przypadkach pojawia się oferta sposobu zorganizowania ślubowania pierwszoklasistów. Są to najczęściej scenariusze uroczystości, w których uwzględnia się zagadnienia związane z symboliką narodową, zachowaniem się w sytuacji wejścia sztandaru, odegrania hymnu Polski. Pozostałe z wyodrębnionych zagadnień związanych z szeroko pojmowaną tematyką patriotyczną traktowane są jednostkowo, pojawiają się sporadycznie na łamach omawianych czasopism.

Analizując zebrany materiał z punktu widzenia rodzaju publikacji widać określone preferencje. Wyodrębniono 4 rodzaje:

- rozważania teoretyczne, które wspierają nauczyciela w merytorycznej warstwie jego pracy, poszerzają i uaktualniają wiedzę,
- programy kształcenia, często wzbogacające podstawową ofertę programową uwzględniające specyfikę lokalną – stanowiące często wzór i inspirację do własnej pracy twórczej,
- scenariusze zajęć, które podpowiadają nowe podejścia i pobudzają do poszukiwania ciekawych rozwiązań metodycznych,

⁸ M. Mendel, *O fenomenie „Życia szkoły”, „Życie Szkoły”* 2005, nr 5.

- scenariusze uroczystości, które stanowią jedną z ważnych form pracy z małymi dziećmi.

Zdecydowanie najwięcej jest scenariuszy zajęć (39) i artykułów teoretycznych (16). Duża oferta rozwiązań metodycznych dotyczy tradycji i obyczajów świątecznych. W niektórych przypadkach konspekty poprzedzone są omówieniem zwyczajów charakterystycznych dla całej Polski, lub wybranego regionu⁹. Bliższe przyjrzenie się opublikowanym scenariuszom nasuwa wątpliwości, co jest najważniejsze dla autorów wydrukowanych propozycji. Często użyte w sformułowaniach tematów zajęć słowa sugerują ważność zagadnienia mieszczącego się w tematyce patriotycznej, a niestety nie ma to potwierdzenia w celach i przebiegu proponowanych zajęć. Dla autora propozycji często tematyka patriotyczna stanowi tylko materiał wyjściowy do organizacji sytuacji edukacyjnych kształtujących określone umiejętności (czytanie, mówienie, pisanie). Cała warstwa wychowawcza umyka uwadze autora, a i można się domyślać, że nauczyciela pracującego zgodnie z wybraną propozycją – także.

Kolejnym spotykanym w propozycjach konspektów „grzechem” jest pomijanie informacji o stosowanych metodach lub podawanie nazw grup metod. Z jednej strony może to być traktowane jako danie swobody w sposobie realizacji propozycji, ale z drugiej strony – scenariusz do czegoś zobowiązuje. Szczególnie, jeśli chodzi o tak trudną tematykę, jaką jest patriotyzm realizowany z uczniami młodszych klas.

Wśród artykułów, które poszerzają i wzbogacają wiedzę merytoryczną nauczyciela zdecydowanie dominuje tematyka związana z edukacją regionalną, jej miejscem i wagą w budowaniu poczucia tożsamości dzieci, jako warunku kształtowania świadomości własnych korzeni. Prezentowane są też ciekawe i ważne miejsca w różnych regionach kraju (m.in. Pińczów, Wronki, Augustów, region świętokrzyski, Wodzisław, Maków) wraz z ich historią, tradycjami, opisami najciekawszych i wartych obejrzenia miejsc.

W ramach dzielenia się swoimi doświadczeniami nauczyciele relacjonują własne spostrzeżenia i refleksje z realizacji różnych przedsięwzięć związanych z tematyką regionalną, gdzie zaznaczają, że celem podjętych działań była np. „pomoc w poznaniu i umacnianiu «korzeni», kształtowaniu poczucia przynależności do społeczności lokalnej, kształtowaniu uczuć patriotycznych¹⁰. Te jednoznacznie określone cele patriotyczne stanowią świadectwo wagi tych zagadnień dla autora w pracy nauczycieli klasach młodszych.

W analizowanych czasopismach zamieszczone zostały także propozycje (6) programów edukacji regionalnej, gdzie autorzy również zaznaczają związek planowanych działań z budowaniem postawy patriotycznej. Na przykład w programie edukacji regionalnej dla klas I-III Szkoły Podstawowej w Studzienicach¹¹ jednym z celów jest „wzmocnienie związków kulturowych, historycznych i zawodowych ze swoją «małą Ojczyzną»”.

⁹ „Życie Szkoły” 2003, nr 4.

¹⁰ „Życie Szkoły” 2004, nr 4.

¹¹ „Nauczanie Początkowe” 2000/2001, nr 6.

Istotną rolę w przekazie treści patriotycznych odgrywają uroczystości szkolne. Ceremoniał szkolny mocno akcentuje te wątki obrzędowości, które angażują intelektualną i emocjonalną sferę osobowości ucznia. Stanowią one naturalną sytuację, podczas której przestrzegane powinny być zasady związane z wystrojem zewnętrznym i wewnętrznym szkoły, ubiorem uczestników uroczystości, zachowaniem się podczas ważnych momentów, postawą wobec symboli narodowych – hymnu, sztandaru, proporca. Taką uroczystością, którą dzieci często współorganizują i uczestnicząc w niej angażują wielkie emocje jest ślubowanie pierwszoklasistów. Propozycje scenariuszy uroczystości pasowania zawierają akcenty patriotyczne i w wielkim stopniu mają wpływ na wzbogacenie wiedzy ucznia i jego umiejętności zachowania się w sytuacjach oficjalnych¹².

Wnioski:

1. W najpopularniejszych i najczęściej czytanych przez nauczycieli klas młodszych czasopismach metodycznych niezbyt bogata jest oferta propozycji tematyki patriotycznej i sposobów jej realizacji.
2. Cele dotyczące tematyki patriotycznej realizowane są najczęściej przy okazji związanej ze świętami państwowymi (Dzień Odzyskania Niepodległości Polski), uroczystością szkolną (ślubowanie pierwszoklasistów) lub edukacją regionalną.
3. Nie zawsze dostrzegana jest możliwość podkreślenia miłości do Ojczyzny, jej bogactwa i znaczenia w życiu człowieka podczas realizacji tematów wywodzących się z omawianego obszaru.

¹² „Życie Szkoły” 2000, nr 7; „Życie Szkoły” 2003, nr 6.